

SAFRANBOLU'NUN ESKİ ADLARI (*)

Safranbolu'nun bugünkü adını, geçmişte yörede bol miktarda yetiştirilen ve Botanik'te Latince (*Crocus Sativus*) denilen “*Safran*” bitkisinden aldığı tartışmasızdır. Ancak, son yıllarda yayımlanan çeşitli kitap ve makalelerde, Safranbolu'nun eski adlarının anlamı ve kökeni konusunda, kimisi tarihsel kaynakların yanlış yansıtılmasına, kimisi akla yatkın olmayan kişisel yorum ve kabullere dayalı çok değişik görüşler ileri sürülmektedir. Bilimsel yöntemlerle ulaşılmış, tartışmasız bilgi ve bulgular olmamalarına karşın, bu adların ve anlamlarının çoğu, geniş bir kesim tarafından da irdelenmeksizin benimsenip, yinelenmektedir. Şöyle ki;

Türklerden önce Safranbolu'nun, Teodoropolis (*Teodor'un kenti*) ve Germia olarak adlandırıldığı ve Türkler tarafından fethedildiği 1196-97 yıllarında da Dadybra denildiği söylenmektedir. Ancak Dadybra'nın Safranbolu mu; Devrek mi olduğu yerli ve yabancı tarihçi bilim adamları arasında tartışma konusudur. Sayın Hulusi YAZICIOĞLU bu tartışmalara “*Küçük Osmanlı'nın Öyküsü-Safranbolu Tarihi*” adlı kitabının 204 ve takip eden sayfalarında uzun uzun yer vermekte ve Dadybra'nın Safranbolu olduğu konusunda ısrarlı olmaktadır. Ancak Sayın YAZICIOĞLU aynı kitabının 27.sayfasında, VII yüzyılda Bizans dönemindeki bir haritada Safranbolu'nun “Zağfiranboli” adıyla yer aldığını bildirirken, aradan 500 yıl geçtikten sonra Türklerin fethi sırasında aynı kentin neden Dadybra olarak anıldığına bir açıklık getirmemektedir.

Seçkin Tarih Öğretmeni Sayın Hür KALYONCU'nun da, benzer görüşü benimsediği anlaşılmakta, Safranbolu Belediyesi'nce bastırılan “*Tarih İçinde Safranbolu*” kitabında, Dadybra'nın Grekçe'de ve Farsça'da ne anlama geldiğini bulmaya çalışmakla yetinmeyip, Safranbolu yöresinde Ermenilerin de yerleşik olduğuna ilişkin bir bilgi olmamasına karşın, Dadybra'nın “Ermenice'den gelmiş olabileceğini, “*düşünülmesi gerekli bir yaklaşım*” olarak dile getirmesi dikkat çekmektedir.

Aslında Safranbolu'nun Bizans dönemindeki adları değil, XIII.yüzyılla birlikte başlayan Türk egemenliği dönemindeki adları önem taşımaktadır. Böylece, kentte yerleşik Türk boylarının kimliği hakkında ipuçlarına ulaşılma olanağı da bulunulabilecektir.

Bu döneme ilişkin olarak Safranbolu'dan bahseden en eski yazılı kaynak, İbni Battuta Seyahatnamesi'dir ve 1330'lu yılların başında Safranbolu'ya gelen Fas asıllı Arap seyyah BATTUTA, Safranbolu'dan “*Borlu*” adıyla söz etmektedir. Aradan bir yüzyıl, Türklerin Safranbolu'yu fethinden iki yüzyıl geçtikten sonra, XV. Yüzyılda kaleme alınan Yazıcızade Ali'ye ait “*Yazıcızade Selçuknamesi*” olarak da bilinen “*Tarih-i al-i Selçuk*” adlı tarih kitabında da, Çandarlıoğlu Süleyman Paşa'nın, Çobanoğulları'ndan Kastamonu'yu ve o zamanlar Zalifre denilen, “*Borlu*” kalesini aldığı bildirilmektedir.

Zalifre'nin ne anlama geldiği araştırılırken, Arap alfabesinde (D) sesini simgeleyen “Dal” harfi ile (Z) sesini simgeleyen “Zel” harfini sadece bir noktanın birbirinden ayırması nedeniyle, Dadybra'nın (D)'sinin (Z) gibi okunmuş olabileceği ve dolayısıyla Zalifre'nin, Dadybra'dan dönüşmüş bir sözcük olma olasılığı üzerinde durulmaktadır. Ancak Sayın KALYONCU'nun yukarda sözü geçen kitabında (sayfa:16), Zalifre'nin Farsça'da “yaban kirazı” anlamındaki “*Zal*” ya da “korku” anlamındaki “*zalifen*” sözcüğünden türemiş olabileceğine ve “*yaban kirazı ülkesi*” ya da “*korkunç yerleşim alanı*” anlamında kullanılabileceğine değinilmektedir.

Bilinebildiği kadarıyla, Zalifre'den, Yazıcızade Selçuknamesi ve buna gönderme yapan metinler dışında başka bir kaynakta söz edilmemesine karşılık, Safranbolu'nun eski adları olarak, tüm resmi kayıt ve belgelerde, XIII-XIV. yüzyıllardan itibaren sürekli yer alan Borlu,

(*) Müzekent Safranbolu Gazetesi'nin Kasım-Aralık/2010, Ocak/2011 tarihli 120.sayısında yayınlanmıştır.

Taraklıborlu, Medine-i Taraklıborlu ve Zagferanborlu sözcüklerindeki BORLU'nun anlamı üzerinde özellikle durularak, kimi toplumsal ve etnik gerçeklerin öğrenilmesine çalışılmalıdır.

Çok erken yaşta aramızdan ayrılan değerli araştırmacı Sayın Hulusi YAZICIOĞLU son kitabı *"Küçük Osmanlı'nın Öyküsü-Safranbolu Tarihi"* adlı kitabında (Sayfa:214-220), Safranbolu'nun bir *"kale"*si olduğunu ve Latin dillerinde *"kale"* anlamındaki *"borg"* sözcüğünün, *"kaleli"* anlamında *"borglu"*ya dönüştüğünü; geçen zaman içinde de önce (g) harfi atılarak *"borlu"*ya, sonra (r) harfi de atılarak Türk diline *"bolu"* olarak yerleştiğini ileri sürmektedir.

Araştırmacı-yazar, Tarih Öğretmeni Sayın Hür KALYONCU'nun da, 2010 yılında basılan *"Tarih İçinde Safranbolu"* kitabında (sayfa:16), *"...müstahdem mevki anlamındaki kaleden dolayı 14.yüzyıldan itibaren borgulu/borglu/bolu adı kullanılmaya başlanmıştır"* diyerek, Safranbolu'nun adlarındaki *"Borlu"* sözcüğünün kale anlamındaki Latince'deki *"borg"* sözcüğünden geldiği görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.

Hem *"Küçük Osmanlı'nın Öyküsü"* kitabında (sayfa:214) Sayın YAZICIOĞLU ve hem de *"Tarih İçinde Safranbolu"* kitabında (sayfa: 16) Sayın KALYONCU, Yazıcızade'ye ait *"Selçukname"* adlı tarih kitabına göre, Candarlı Süleyman Paşa'nın aldığı o zaman Zalifre denen kale'nin Borglu olduğunu söylemekte iseler de, Prof.Dr. Yaşar YÜCEL'in T.Tarih Kurumu tarafından 1980'de basılan *"Çobanoğulları-Candaroğulları Beylikleri"* adlı kitabından (sayfa: 58), Süleyman Paşa tarafından alınan kalenin adına, Selçukname adlı tarih kitabında, *"Borglu"* değil, *"Borlu"* olarak yer verildiği öğrenilmektedir. Kaldı ki, Yazıcızade Selçuknamesi'nin yazımından en az yüzyıl önce Safranbolu'ya gelen İbni Battuta da seyahatnamesinde, Borglu'dan değil, Borlu'dan söz etmektedir.

Öte yandan, bu satırların yazarına ait, 2007 yılında basılan *"Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu"* adlı kitapta (sayfa: 15-20), Türklerin İslamiyeti kabul edip Araplarla ilişki kurduktan 250-300 yıl sonra, Arapçadaki Kale'yi değil de, Latin dillerindeki Burg ya da Borg sözcüğünü kullanmalarının akla yakın bir açıklamasının yapılamayacağı; *"Borlu"*nun, *"kaleli"* anlamına geldiğine başka kaynaklarda rastlanılmadığı; üstelik, Safranbolu'ya Borlu denildiği zaman dilimiyle örtüşen biçimde, Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında Türklerin Kale'ye Borg değil, *"Hisar"* dediklerinin, fethettikleri Rum müstahkem mevkilerine *"Karacahisar"* ve *"Eskihisar"* ya da daha sonraki yıllar İstanbul Boğazi'nde inşa ettikleri kalelere Anadolu Hisarı ve Rumeli Hisarı adını vermiş olmalarından anlaşıldığına değinilmiştir.

Bu arada yine aynı kitapta, ünlü tarihçi ve Türkoloji uzmanı Prof.Dr. Ahmet Zeki Velidi TOGAN'ın *"Umumi Türk Tarihine Giriş"* kitabında *"Borlu"* sözcüğünü içeren yer adlarının *"Borlu"* adlı bir Kıpçak oymağının adından kaynaklandığının belirtildiği, Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan *"Divan-ı Lugat-ı Türk"*'te, *"Bor"* sözcüğünün şarap ve üzüm anlamına geldiğinin yazılı olduğu, eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'ne göre ise bağ ve bahçe anlamında da kullanıldığı; bu arada, adında *"Borlu"* takısı bulunan Uluborlu kentinin tarihine ilişkin anlatımlara göre de, o yöreye Bizans döneminde yerleştirilen Kuman Kıpçak Türklerinin kente *"Borlu"* adını verdiği, *"bor"*un Orta Asya'da üzüm, şarap ve bağlık-bahçelik anlamı taşıdığı, Selçuk Türklerinin bu kenti fethetmesinden sonra Borlu sözcüğünün önüne *"Ulu"* takısının getirildiği; öte yandan, Candaroğulları ile Kıpçaklar arasında yakın ilişkiler bulunduğu, Kırım'dan onbin hanelik bir Kıpçak topluluğunun getirildiği ve Batı Karadeniz halkının ağızlarında Kıpçak dilinin özelliklerinin olduğunun Prof.Dr. Zeynep KORKMAZ gibi Türk dili uzmanlarınca ifade edildiği; dolayısıyla Safranbolu'ya, ya Borlu adlı Kıpçak oymağının bir kolunun yerleştirilmesi nedeniyle; ya da üzüm bağlarıyla ünlü, bağlık bahçelik Safranbolu'ya; üzümlü, bağlı, bahçeli kent anlamında *"Borlu"* denilmiş olabileceğinin akla çok daha yakın olduğu üzerinde durulmuştur.

Bu satırların yazarına ait yukarıdaki görüşler, kısa bir süre önce okumak olanağı bulunulabilen Atatürk Üniversitesi öğretim üyelerinden Sayın Prof. Dr. Enver KONUKÇU'nun, Ortadoğu Gazetesi'nin 29.11.1992 tarihli nüshasında, *"Safranbolu"* başlığıyla yayımlanan bilimsel makalesinde yer alan bilgilerle de örtüşmektedir.

“Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu” kitabının basımından 15 yıl önce yayımlanmış, eski Türk boyları konusunda uzman bir bilim adamına ait bu makaleye, hiç değilse anılan kitabın hazırlanışı sırasında muttali olunmaması hiç kuşkusuz büyük bir eksiklik ve talihsizliktir. Bu satırların kaleme alınması nedenini oluşturan, Sayın Prof Dr. Enver KONUKÇU’nun, söz konusu makalesinden şu pasajlara, aşağıda aynen yer verilmesi herhalde çok yararlı olacaktır.

“...P.Witteke, Osman Turan ve Yaşar Yücel tarafından ileri sürülen Dadybra’nın Safranbolu ile aynı yer olabileceği ispatlanmış değildir... Beylikler ve Osmanlı devri kaynaklarında Safranbolu’nun Borlu diye geçtiği kesindir... Cüzcani’nin Tabakat-i Nasiri’inde ve ansiklopedik malumatın göze çarptığı Nuveyri’nin eserinde Bor isimli kabileye rastlanılmaktadır....Borlular Kıpçak kabileler birliğinin bir parçası idi. Büyük ve Küçük Bor diye ikiye ayrılmaktadır. Uluğ Borlu ve Kığığ Borlu yazılışları, hem Tabakat-i Nasiri’de, hem de Timur devri tarihlerinde görülmektedir. Göller yöresindeki Bor kasabaları Uluğ Borlu ve Kığığ (Keçi) Borlu diye tanımlanmaktadır..”

“...Taraklılar da Kıpçak kabileler birliğine girmektedir. Tesadüf eseri aynı yörelerde tarakçılık da çok gelişmiştir. Yine tarakçılık ile uğraşan veya bu kabilelerden ismini alan Taraklı Borlu vardır ki, Safranbolu’nun ta kendisi veya göçer kısmı olmalıdır. Candarlı-Osmanlı mücadelesinde hudut taşı olduğundan zaman zaman el değiştirmiştir. Meşhur meydan savaşlarından biri de Taraklı Borlu’da cereyan etmiştir. Osmanlı arşiv belgelerine göre Safranbolu’da iki Borlu yerleşmesi olmuştur. Bunlardan biri Yörükkan-ı Taraklı Borlu’dur. Demek oluyor ki, Türk ananesini devam ettiren Yörüklerden başka Taraklı kökenliler de vardı. Zamanla Taraklılar ve Yörükler Safranbolu’da bir araya gelmişler ve bugünkü kasabayı meydana getirmişlerdir...”

Ansiklopedilerden elde olunan bilgilere göre, bu makalede adlarından ve eserlerinden söz edilenlerden CÜZCANİ; (Abdolvahit bin Muhammet Cüzcani), İbni Sina’nın öğrencisi olan, İranlı, astronomi ve matematik alanındaki bir bilim adamıdır. “Tabakat-i Nasiri” adlı eseri ünlüdür. Türk kabileleri üzerinde çalışmaları vardır. (980-1037) yılları arasında yaşadığı sanılmaktadır. NÜVEYRİ ise; Memluklu bir tarihçidir. 677’de Mısır’da doğmuştur. Türk boyları hakkında eserleri vardır. Yaşadıkları dönem itibarıyla Türk topluluklarıyla ilgili en eski bilgiler, bu bilim adamlarının eserlerinde yer almaktadır; dolayısıyla, ta VII. Yüzyılda kaleme alınmış bir eserde bile Bor adlı bir kabileden söz edilmesi asla göz ardı edilmemelidir.

Ayrıca şu gerçekler de dikkate alınmalıdır. Türklerin Müslümanlığı kabulünden çok önce, kimi Uz, Peçenek ve Kıpçak Türklerinin Karadeniz’in kuzeyinden gelip, Balkanlara yerleştikleri, bölgede hakim inanç sistemi gereği Hristiyanlığı benimsedikleri, Bizanslıların Selçuklu akınlarını durdurabilmek için zamanla bunları Anadolu’ya geçirdiği, Türklere Anadolu’nun kapılarını açan 1071 Malazgirt Savaşı öncesinde, başta Karaman olmak üzere Anadolu’da çok yaygın bir Türk kökenli Hristiyanların bulunduğu tarihsel gerçeklerdendir.

Nitekim, “Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu” adlı kitapta da (sayfa:17) değinildiği üzere, Uluborlu tarihine ilişkin anlatımlarda ayrıca, Bizans ordusunda paralı askerlik yapan Kuman Kıpçak Türklerinin yerleştirildikleri yöreye Borlu adını vermelerinin yanı sıra, Hristiyan olan bu Türklerin nüfus mübadelesine kadar Uluborlu’da yaşadıkları; inançlarından dolayı halkın onları Rum (Gavur) olarak adlandırdığı da bildirilmektedir.

Bu anlatılanlar, Safranbolu’da Kıranköy’de yerleşik olup, Lozan Antlaşması sonrasındaki mübadeleye tabi tutulan Hristiyan hemşehrilerde Rum ve Gavur denilmesiyle benzerlik göstermekte, kilisedeki ibadetleri dışında hep Türkçe konuştukları söylenegelen bu kişilerin etnik kökenleri itibarıyla Kıpçakların Borlu kabilesinden olmaları nedeniyle mi Safranbolu’ya Borlu denildiğini de bir olasılık olarak akla getirmektedir.

Tüm bu verilerin ışığında, Safranbolu’nun eski adları konusunda kimi olasılıklar ya da olasılık olarak dahi kabulü uygun olmayacak kişisel değerlendirmeler, sanki tartışmasız kesin

bilgiler ve gerçek bulgularmışcasına ön plana çıkarılmamalı ve çok daha geniş bilimsel araştırmalar yapılmadan bugün için, Safranbolu'nun eski adı ve anlamı budur; bu adın kökeni de şudur biçimindeki kesinlik, içeren söylemlerden kaçınılmalıdır. Özellikle, Safranbolu'nun Borlu, Taraklıborlu ve Zağferanborlu olarak bilinen eski adlarındaki Borlu sözcüğünün, Latin dillerinde kale anlamı taşıyan burg/borgla ilişkisini kurmaya çırpınmak yerine, öncelikle Borlu ya da Borlu adlı eski bir Türk boyu ile olabilecek bağlantısı ve "Bor"un eski Türk dilindeki anlamı üzerinde durulmalıdır.

Bu konulardaki tartışmalara, tüm olasılıkları değerlendirerek son vermek, hiç kuşkusuz uzmanlık alanı tarih bilimi olmayan bu satırların yazarının haddi değildir. Amaç sadece; Safranbolu'nun eski adlarına ilişkin görüş ve yorumlardaki akla yatkın olmayan yakıştırmaları ya da tutarsızlıkları dile getirerek, kesin yargıya ancak bilimsel araştırmalarla ulaşılabilceğini ve dolayısıyla son sözün bilim çevrelerine ait olduğunu anımsatmaya çalışmaktan ibarettir.

Sonuç olarak, üniversitelerin bulundukları yörelere sağlayacakları katkıların önemi ve değeri bilindiğine göre, Safranbolu'nun eski adları ile anlamları ve Safranbolu'ya geçmiş dönemlerde yerleşen ya da yerleştirilenlerin etnik kökenleri konusunun, yüksek lisans ya da doktora tezi olarak ele alınıp, bilimsel araştırmalar yaptırılması, yaşlı bir Safranbolu sevdalısı olarak, Karabük Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'ndeki ilgili öğretim üyelerinin takdir ve değerlendirmelerine sunulur.